

Działalność Rady Ministrów Wspólnot Europejskich w dziedzinie kultury w latach 80. XX w.

Wprowadzenie

Do przełomu lat 70. i 80. XX w. ministrowie kultury krajów Wspólnot Europejskich nie odgrywali znaczącej roli w życiu politycznym. Najważniejsze decyzje zapadały w Radzie Ministrów i Komisji oraz w Parlamencie, za sprawą interwencji poselskiej. Jednakże zaawansowane procesy integracyjne zmierzały już w tym czasie do przełomu, jakim było ogłoszenie koncepcji ustanowienia przyszłej Unii Europejskiej¹. Napięcie polityczne intensyfikowało spotkania na szczycie i procesy decyzyjne. W okolicznościach projektowania zmian traktatowych ministrowie kultury bądź reprezentanci właściwych dla kultury urzędów centralnych ówczesnych krajów członkowskich (Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Niemcy, Wielka Brytania, Włochy i nowo przyjęta do Wspólnot Grecja) postanowili włączyć się do tworzonych i ulepszanych polityk, zdając sobie sprawę z wagi przemian oraz ich skutków w niedalekiej przyszłości.

Socjalistyczna proveniencja idei kulturalnych

Wiodącą rolę odgrywało tu trzech ministrów kultury o proveniencji socjaldemokratycznej: Francuz Jack Lang (Parti Socialiste, PS), grecka

* Dr **Bożena Gierat-Bieroń** – adiunkt w Instytucie Europeistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹ Do przełomu z pewnością przyczyniły się: projekt Genscher-Colombo postulujący przekształcenie Wspólnot w Unię Europejską, przedstawiony Radzie Europejskiej w marcu 1981 r., a także raport przewodniczącego Komisji Europejskiej, Gastona Thorna, który dystansował się od pomysłu Unii i proponował Europę „drugiej generacji”, rozwijającą dotychczasowe struktury. Rada Europejska przyjęła 19 czerwca 1983 r. w Stuttgarcie Uroczystą Deklarację o Unii Europejskiej, w której odniosła się do zadań w zakresie kultury, powołując się na Deklarację z Kopenhagi (1973). W efekcie tych wydarzeń w 1985 r. ogłoszony został traktat w Schengen, a Parlament Europejski zaakceptował Raport Pierre’a Adonina. 28 lutego 1986 r. w Hadze przyjęto Jednolity akt europejski, który ufundował traktat z Maastricht i przyszłą UE.

aktorka Melina Mercuri (PASOK²) oraz Włoch Vincenzo Scotti (Democrazia Cristiana, DC). Zwłaszcza tandem Lang–Mercuri zasługuje na uwagę. Vinento Scotti³ był ministrem kultury (*Ministro dei Beni e delle Attività Culturali delle Reppublica Italianna*) tylko przez dwa lata i nie miał zasadniczego wpływu na decyzje. Popierał koncepcje Langa i Mercuri oraz brał udział w pierwszych rozmowach dotyczących powstania nowej formacji Rady Ministrów w składzie ministrów kultury. Jack Lang i Melina Mercuri to postacie, których wpływ na europejską politykę kulturalną jest nie do przecenienia. Przyczynili się oni do powołania nieformalnego, a potem formalnego składu Rady Ministrów ds. Kultury, która zaczęła ogłaszać rezolucje, proponując Komisji przeprowadzenie ich przez procedury decyzyjne Wspólnot (poprawki PE oraz poprawki i akceptacja Rady Ministrów). Przyczynili się również do uruchomienia pierwszego programu kulturalnego o nazwie *Europejskie Miasto Kultury*. Ostatecznie przygotowali grunt pod regułę współdecydowania o kształcie najważniejszych obszarów interwencji finansowej i decyzyjnej w zakresie kultury, w tym o powołaniu w 1988 r. Parlamentarnej Komisji ds. Kultury⁴. Zanim szczegółowo opiszemy wpływ ministrów kultury Wspólnot na przebieg procesów integracyjnych lat 80., przybliżymy biografię tej dwójki polityków.

Jack Lang: pochwała egalitaryzmu w kulturze

Jack Lang urodził się w 1939 r. w Mercourt w departamencie Wogezy. Ukończył Instytut Nauk Politycznych w Paryżu. Przez wiele lat zawodowej kariery związany był z Nancy. Od początku łączył działalność polityczną z pracą na rzecz kultury. Zanim po raz pierwszy w 1981 r. został ministrem kultury w rządzie Pierre’a Mauroya, zastąpił organizacją inicjatyw na rzecz kultury właśnie w Nancy. Stworzył międzynarodowy, alternatywny festiwal teatralny, w latach 1963–1972 był jego dyrektorem i popularyzował synkretyzm sztuk, w tym swoisty alians amerykańskiego offu z europejskim rockiem. W latach 1972–1973 pełnił funkcję dyrektora

² PASOK – Panhelleński Ruch Socjalistyczny, grecka partia centrolewicowa założona w 1974 r. przez Andreasa Papandreu.

³ Vincenzo Scotti był włoskim ministrem kultury w latach 1981–1982. Od 1983 do 1987 r. w lewicowym rządzie Bettina Craxiego funkcję tę pełnił chadek, Antonio Gullotti.

⁴ Komisja ta zastąpiła ustanowioną w 1979 r. Komisję ds. Młodzieży, Kultury, Edukacji, Informacji i Sportu (*European Parliament Committee on Youth, Culture, Education, Information and Sport*). *Committee on Cultural Affairs* (Komisja ds. Kultury) została powołana na mocy: Resolution of the Council and of the Ministers responsible for cultural affairs meeting within the Council of 27 May 1988 on the future organization of the work, OJ, 197/1, 27.07.1988.

Théâtre de Chaillot. Ministrem kultury Francji Lang był łącznie dekadę (1981–1993), z wyjątkiem 1986–1988, kiedy władzę sprawowała francuska prawica. Wszedł do rządu wraz z triumfem partii socjalistycznej oraz wyborem François’a Mitteranda na prezydenta Francji. Od tego momentu był ministrem siedmiu rządów socjalistycznych⁵, szefem Ministerstwa Kultury (*Ministère de la Culture*), a potem Ministerstwa Kultury i Komunikacji (*Ministère de la Culture et de la Communication*). W trakcie sprawowania swojej funkcji ministerialnej był rzecznikiem rządu Édith Cresson. Po odejściu z resortu w 1992 r. został ministrem edukacji, a od 1994 r. sprawował funkcję europarlamentarzysty z ramienia socjalistów.

Działalność Langa to niewątpliwie dopełnienie francuskiego mitu Ministerstwa Kultury jako urzędu z misją, który zapoczątkował słynny poprzednik André Malraux w latach 1959–1969⁶. Lang był autorem szeregu fundamentalnych reform, wdrażanych przez socjalistów w regionach, zbliżył kulturę do świata show biznesu. Jego kadencje to czas, jak pisze Marc Fumaroli⁷, wprowadzania państwa w rynek przemysłu kultury, z zastosowaniem gaullistowskiego dyryżyzmu i interwencjonizmu. Wyznawał zasadę: „Ekonomia i kultura to ta sama walka”. W ramach decentralizacji administracyjnej kraju Lang zadbał o powołanie specjalnych funduszy pomocowych na rzecz kultury w regionach, czym wzmocnił kulturę na tym poziomie. Zgodnie z wolą prezydenta zwiększył fundusz tzw. Wielkich Prac, stawiając przed Luvrem kontrowersyjną Piramidę, dokonując rozbudowy Opery Bastylli, Biblioteki Narodowej oraz, co często traktowane jest jako przykład megalomanii ministra i prezydenta, doprowadził do budowy gigantycznego Łuku Triumfalnego Mitteranda w biznesowej dzielnicy paryskiej La Défense. Lang poprowadził proces decentralizacji teatrów i teatrów tańca, mianował nowych dyrektorów, uruchomił filie Ministerstwa Kultury w 22 regionach francuskich, stwarzając dyrekcje regionalne do spraw kultury (DRAC), czym zbiurokratyzował system. Nade wszystko z nazwiskiem Langa łączą się dwie przełomowe inicjatywy. Pierwsza to ustawa o jednolitych cenach książki, tzw. ustawa Langa⁸, dru-

⁵ Jack Lang był ministrem w rządzie Pierre’a Mauroya w latach 1981–1984, następnie w rządzie Laurenta Fabiusa (1984–1986). Po ponownym zwycięstwie lewicy w wyborach parlamentarnych wrócił na stanowisko ministra w rządzie Michela Rocard (1988–1991) oraz Édith Cresson (1991–1992). W latach 1992–1993 był ministrem kultury i edukacji w rządzie Pierre’a Bérégovoya.

⁶ B. Gierat-Bieroń, *André Malraux – gaullizm w kulturze*, „Forum Europejskie”, nr 5/2003, s. 127–136.

⁷ M. Fumaroli, *Państwo kulturalne. Religia nowoczesności*, Universitas, Kraków 2008.

⁸ Ustawa dotyczyła wprowadzenia i utrzymania stałych cen książek w całej Francji. Decyzję tę podjęło Zgromadzenie Narodowe w dniu 10.08.1981 r.

ga to koncepcja świąt kulturalnych. Szczególnie skoncentrujemy uwagę na tej drugiej inicjatywie. Mowa tu przede wszystkim o *Fête de la Musique* (1982), *Fête du Cinéma* (1985), *Les Journées de Patrimoine* (1984) oraz *Le Fureur de Lire* (1989). Wszystkie wymienione święta miały na celu przybliżyć kulturę obywatelom przez bezpłatny udział Francuzów w wydarzeniach oraz dopuszczanie artystów alternatywnych do prezentacji swojej sztuki. Imprezy miały charakter egalitarny i w ten sposób odzwierciedlały ducha republikanizmu francuskiego. Krytycy Langa twierdzą⁹, że lewicowy do szpiku kości minister zmediatyzował kulturę oraz uczynił z ministerstwa przedsiębiorstwo państwowe. Doprowadził też do festiwalizacji sztuki. Zwolennicy Langa uważają, że pobudził rzesze do świadomego i aktywnego uczestnictwa w wielkich wydarzeniach artystycznych, przeobrażonych w masowe święta. Najśłynniejsza *Fête de la Musique* (Święto Muzyki) zainaugurowana została 21 czerwca 1982 r. w Paryżu (pierwszy dzień lata). Była reklamowana jako otwarta noc muzyki, w której mogli wziąć udział wszyscy obywatele niezależnie od stopnia zamożności i statusu społecznego. Impreza była bezpłatna. Koncerty odbywały się na ulicach, parkach i skwerach, w salach koncertowych, teatrach, filharmoniach, kawiarniach i centrach kultury. Prezentowano każdy typ muzyki: od klasyki, przez rock i jazz, do muzyki elektronicznej i dźwięków etno. Impreza została powtórzona w 1983 r. i zgromadziła w Paryżu 30 tys. entuzjastów. Przyczyniła się do wzrostu popularności ministra. Drugim sławnym na całą Europę wydarzeniem stały się Dni Dziedzictwa, zainaugurowane przez francuskie Ministerstwo Kultury w 1983 r. jako Dni Otwarte (*Les Journées Portes Ouvertes dans les monuments historiques*). Langowi udało się namówić ponad 40 departamentów i regionów do darmowego otwarcia dla zwiedzających najważniejszych zabytków i instytucji kultury. Wszystko odbywało się w trzeci weekend października. Zwiedzającym udostępniono: Pałac Prezydencki, Senat francuski i Zgromadzenie Narodowe. Swoje podwoje otworzyły ambasady, prefektury, szpitale oraz gimnazja i licea. Miasta i regiony prezentowały unikatowe miejsca i zbiory oraz przestrzenie zamknięte zwykle dla odwiedzających. Z czasem impreza stawała się

⁹ M. Rothstein, *Jack Lang, Creatively Engage, Plots France's Cultural Future*, „The New York Times”, 26.07.1988, <http://www.nytimes.com/1988/07/26/arts/jack-lang-creatively-engage-plots-france-s-cultural-future.html?pagewanted=1> (dostęp 5.03.2015). Na temat działalności Ministerstwa Kultury Francji pod kierunkiem Langa piszą: K. Kowalski, *Francja*, w: *Europejskie modele polityki kulturalnej*, Instytut Europeistyki, MSAEP, Kraków 2005, s. 85–109 oraz autorzy francuscy: N. Charbonneau, L. Guimier, *Docteur Jack et Ministre Lang*, Le Cherche Midi, Paris 2004. Kompleksowy opis polityki kulturalnej Francji lat 80. XX w. znajduje się w publikacji Rady Europy: *Cultural Policy in France*, report by the panel of European experts by R. Wangermée, Council of Europe, Strasbourg 1991.

cykliczna, by po 1985 r. odnieść światowy sukces. Na konferencji ministrów kultury Rady Europy w Granadzie w 1985 r. Jack Lang wystąpił z inicjatywą rozszerzenia formuły dni na całą Europę, proponując przekazać Radzie Europy oficjalny patronat nad nimi¹⁰.

Działalność Meliny Mercouri a proces odnowy starożytnych zabytków greckich

Posiadając znakomitą pozycję polityczną, Lang był postrzegany przez ministrów kultury krajów Wspólnot jako człowiek sukcesu i wizjoner kultury. Osobiście znali się z Meliną Mercouri. Razem występowali w telewizji francuskiej, razem nagłaśniali wydarzenia. Ich koncepcje rozwoju kultury europejskiej wzajemnie się uzupełniały. Starsza o wiele lat Mercouri była znana jako światowej sławy aktorka oraz doświadczona politycznie opozycjonistka. Urodzona w 1920 r. córka parlamentarzysty greckiego Stamatisa Mercourisa i wnuczka wieloletniego burmistrza Aten osiągnęła popularność jako aktorka dramatyczna Teatru Narodowego w Atenach. Wyjechała z Grecji w 1967 r. po przejęciu władzy przez wojskową juntę i znalazła się na emigracji najpierw we Francji, a potem w Stanach Zjednoczonych. Międzynarodową rozpoznawalność przyniosła jej rola Ilji w filmie *Nigdy w niedzielę* (1960) w reżyserii jej przyszłego męża Julesa Dassina. Za rolę tę otrzymała nominację do Oscara oraz wyróżnienie w Cannes. Po adaptacji scenariusza filmowego na musical grała przez wiele lat na Broadwayu, prowadząc jednocześnie polityczno-społeczną kampanię sprzeciwu wobec reżimu greckiego, stając się z czasem ikoną ruchu oporu¹¹. Po upadku junty w 1974 r. wróciła do Aten, przystępując do tworzenia, wraz ze swoim bratem Spyrosem Mercourisem, centrolewicowej Partii PASOK. Pierwszy raz dostała się do Parlamentu w wyborach 1977 r. Jako nowoczesna kobieta Zachodu popierała radykalne postulaty socjalistów, które miały zmienić zabobonną mentalność Greków. Broniła legalizacji aborcji, ułatwień rozwodów, zrównania płac kobiet i mężczyzn oraz depenalizacji zdrady małżeńskiej. Mercouri miała dojrzałą wizję rozwoju i znaczenia kultury, opartą na tradycji antycznej, literaturze greckiej, jak również idei

¹⁰ W 1987 r. do akcji włączyła się Holandia, ogłaszając holenderskie dni dziedzictwa (*Open Monumentag*). W 1991 r. impreza przekształciła się w Europejskie Dni Dziedzictwa, organizowane wspólnie przez Radę Europy i Komisję Europejską.

¹¹ Szerzej o kampanii antyreżymowej Mercouri w Ameryce pisze Dionisios Sturis w artykule *Niepokorna Melina Mercouri – ostatnia grecka bogini*, http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,96856,13974765,Niepokorna_Melina_Mercouri__ostatnia_grecka_bogini.html?as=2 (dostęp 12.03.2015). Sama Melina Mercouri swoje bogate życie streszcza w autobiografii: M. Mercouri, *I was born Greek*, Hodders & Stoughton, London 1971.

demokracji ateńskiej. Ministrem kultury została w następnej kadencji parlamentarnej, czyli w 1981 r. Była zarazem jedyną kobietą w rządzie Papandreu. Stanowisko ministra kultury sprawowała do 1989 r., a potem jeszcze przez rok w latach 1993–1994. Zmarła w Nowym Jorku w 1994 r. Jako że Grecja wstąpiła do Wspólnot w 1981 r., Mercouri włączała się do akcji promującej pierwszą grecką prezydentkę we Wspólnotach Europejskich. W kraju starała się na szerszą skalę udostępnić kulturę obywatelom: ułatwić wejścia do muzeów oraz na stanowiska archeologiczne. Stworzyła 16 teatrów regionalnych i rozpoczęła reformę edukacji artystycznej. Na forum międzynarodowym zasłynęła sporem z rządem brytyjskim o zwrot Marmurów Partenonskich, które znajdują się w British Museum i które zostały wywiezione z Grecji w XIX w. za czasów imperium osmańskiego. Apelowała o pomoc dla Aten, greckich wysp (m.in. Milos) oraz rozsianych po kraju amfiteatrów rzymskich. Nadzorowała od 1987 r. międzynarodowy konkurs na nowe muzeum na Akropolu.

Mercouri zdawała sobie sprawę z katastrofalnego stanu greckich zabytków. Płynące do Grecji pierwsze transze funduszy strukturalnych w tym czasie nie były w stanie powstrzymać wielkiej skali zniszczeń. Uważała ochronę zabytków basenu Morza Śródziemnego za moralny obowiązek Wspólnot. Nagłaśniała tę sprawę. Znała istniejące rezolucje, ale uważała je za niewystarczające dla restytucji obiektów. Komisja Europejska proponowała niewielką pomoc. Po pierwsze, wskazywała możliwość negocjacji pożyczek z Europejskim Bankiem Inwestycyjnym, zwłaszcza na obszarach atrakcyjnych turystycznie. Przekazywała granty dla instytucji kultury. Obejmowały one dofinansowanie np. studiów konserwatorsko-planistycznych czy podróży muzycznych Młodzieżowej Orkiestry Wspólnot Europejskich oraz dotacje dla kompozytorów. Niektórzy badacze szacują¹², że w 1982 r. z budżetu Wspólnot przekazano fundusze na sfinansowanie 20 tłumaczeń literatury pięknej. W ramach międzynarodowego Festiwalu Europalia w 1982 r. 50 artystów europejskich pojechało do Grecji oraz 50 artystów greckich odwiedziło Brukselę. W ramach projektu pilotażowego wymiany kulturalnej oraz wydarzeń kulturalnych na europejską skalę Komisja dofinansowała także walijski interdyscyplinarny festiwal *National Eisteddfod Festival*. To o tyle ciekawe, że z jednej strony wykazywano dobrą wolę subsydiowania kultury, ale z drugiej nietrudno zauważyć, że działania te miały charakter *ad hoc* i stanowiły nerwową próbę szukania jakichkolwiek rozwiązań. *National Eisteddfod Festival* należy do jednych z najstarszych zachowanych i pielęgnowanych tradycji

¹² M.in. E. Psychogiopoulou, *Integration of Cultural Consideration in European Union Law and Politics*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2008.

wydarzeń artystycznych w Wielkiej Brytanii. Jego początek sięga XI w., a reaktywacja nastąpiła w wieku XIX. To święto walijskości, szczególnie języka walijskiego i tradycyjnych form ekspresji artystycznej. Jest to festiwal ruchomy, odbywający się co roku w innym hrabstwie Walii (pierwszy tydzień sierpnia), proponujący oprócz wystaw, spektakli i koncertów wielorakie konkursy: w tym muzyczne i literackie, wieńczone nagrodami pieniężnymi. Festiwal do dziś ma wierną widownię, bierze w nim udział do 150 tys. widzów i uczestników.

Mecenat śródziemnomorski jako model mecenatu WE?

Znając powyższy stan rzeczy i zauważając siłę artystycznego rezonansu wydarzeń kulturalnych na masową skalę organizowanych w różnych częściach Europy, ministrowie doszli do wniosku, że czas rozpocząć polityczny lobbing. Jednym z jego instrumentów było właśnie ustanowienie kolejnej formacji Rady Ministrów składającej się z ministrów kultury. Większość z członków stanowiącego składu Rady brało od lat udział w obradach Komitetu Ministrów Kultury Rady Europy, który w tamtym czasie miał stabilną pozycję polityczną. Ponieważ Rada Europy ograniczała działania do ochrony dziedzictwa, upatrywano w ewoluujących Wspólnotach dodatkowe szanse finansowo-zarządcze¹³. Ogłoszono więc nieformalne, cykliczne posiedzenia Rady Ministrów, podczas których dyskutowano na temat problemów kultury, w tym starożytnych zabytków¹⁴. Na zaprosze-

¹³ Przyjmuje się, że kluczowym dokumentem skłaniającym ministrów kultury do podjęcia działań w obszarze Wspólnot była Europejska deklaracja o celach kultury (*European Declaration on Cultural Objectives*), która została sformułowana podczas spotkania ministrów kultury Rady Europy w Luksemburgu w 1981 r., a potem oficjalnie ogłoszona na czwartej konferencji ministrów w Berlinie, 25 maja 1984 r. Deklaracja stawiała nowoczesnego Europejczyka w centrum epoki, wskazując na jego potrzeby wolności i poszanowanie praw. Szczególną uwagę zwracano na pojęcie rozwoju. Uznano, że rozwój ekonomiczno-społeczny nie może bagatelizować szacunku dla człowieka. Powinien przebiegać w zgodzie z wypracowanymi przez Europę normami demokratycznymi, z właściwym wykorzystaniem technologii i edukacji oraz potencjału intelektualnego. Promowano udział w kulturze, otwierając jednocześnie kampanię hasel: „wspólnotowość” i „zjednoczenie”. Deklaracja była kierowana do rządów poszczególnych krajów członkowskich Wspólnot. Innym ważnym dokumentem odnoszącym się do całości działań w kulturze Rady Europy było Zalecenie Zgromadzenia Parlamentarnego RE nr 880 (1979) w sprawie europejskiego dziedzictwa architektonicznego.

¹⁴ Do Rady Ministrów Kultury należeli: Dania: Lise Østergaard: 1980–1982; Mimi Stilling Jacobsen: 1982–1986; Hans Peter Clausen: 1986–1988; Ole Vig Jensen: 1988–1990; Holandia: Jos van Kemenade: 1981–1982; Wim Deetman: 1982–1990; Belgia – z racji skomplikowania systemu federalnego oraz decentralizacji w zakresie kultury nie mogła być reprezentowana przez jednego ministra. Kompetencje w zakresie kultury nie należały

nie zareagowali zwłaszcza ministrowie Włoch, Francji i Grecji. Kraje te były żywo zainteresowane m.in. wsparciem finansowym dla swojego dziedzictwa kulturowego. „Wejście do Wspólnot Grecji, a potem w połowie lat 80. Hiszpanii i Portugalii, wpłynęło na wzrost zainteresowania Komisji Europejskiej sprawami kultury. Razem z Włochami kraje zaczęły wywierać znaczący wpływ na działalność Komisji w zakresie kultury. Po drugie, spora liczba urzędników Komisji rekrutowała się w tym czasie właśnie spośród nowych członków Wspólnoty. Zajmowali oni kierownicze stanowiska w wydziałach ds. kultury czy edukacji, podnosząc rangę inicjatyw Komisji w zakresie kultury i edukacji i zdążając do większej profesjonalizacji działań”¹⁵.

Autorzy literatury przedmiotu¹⁶ zauważają ożywienie działalności Komisji Europejskiej właśnie po akcesji Grecji do Wspólnot. Podkreślają wrażliwość europejskich rządów lewicowych na podjęcie szerszej dyskusji o kulturze. Z wyjątkiem Wielkiej Brytanii, gdzie od 1979 r. rządziła Margaret Thatcher i partia konserwatywna, we wszystkich niemal krajach ruszyły u progu lat 80. rządy lewicowe lub koalicje z chrześcijańską demokracją. Najczęściej zwraca się uwagę na znaczenie pięciu państw: Grecji, Włoch, Francji, Hiszpanii i Portugalii. Trzeba z drugiej strony zauważyć, że zwiększona liczba partycypujących we Wspólnocie krajów nie ułatwiała porozumienia. Od dawna rysowały się zasadnicze różnice poglądowe w rozumieniu ewentualnej przyszłej polityki kulturalnej, odpowiedzialności instytucjonalnej, sposobu konstruowania funduszy i problematyki zarządzania. Ze względu na fakt, że Wielka Brytania, Dania i Irlandia zachowywały dystans względem zacieśniania współpracy europejskiej zmierzającej do tworzenia polityki spójności oraz kształtowania form federacyjnych, nastąpiły podziały między ministrami kultury przynajmniej na dwie grupy. Jedną stanowili właśnie Brytyjczycy, Duńczycy i Irlandczycy, którzy nie zgadzali się

do zadań konstytucyjnych Królestwa Belgijskiego. Zostały podzielone na Wspólnotę Flamandzką i Walońską, Stołeczny Region – Brukselę oraz Wspólnotę Niemieckojęzyczną. Znanym i aktywnym ministrem kultury na arenie międzynarodowej lat 80. był Flamand Patric De Wael (1985–1992), w rządzie Gastona Geensa. Wielka Brytania, Irlandia i Niemcy Zachodnie nie posiadały w tym czasie osobnego urzędu ds. kultury.

¹⁵ T. Theiler, *Political Symbolism and European Integration*, Manchester University Press, 2005, s. 64.

¹⁶ A. Littloz-Monnet, *The European Union and Culture: between Economic Regulation and Cultural Policy*, Manchester University Press, Manchester 2007; A. Littloz-Monnet, *European Cultural Policy: A French Creation?*, “French Politics”, Vol. 1, No. 2, s. 255–278; E. Psychogiopoulou, *Integration of Cultural Consideration in European Union Law and Politics*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2008; G. Bossuat, *L'expérience Européenne. 50 ans de construction de l'Europe: 1957–2007*, Nomos, Paris 2010; O. Calligaro, *Negotiating Europe. EU Promotion of Europeans since the 1950s*, Palgrave Macmillan, London 2013.

z tendencjami unijnymi. Podkreślali różnice w anglosaksońskiej i skandynawskiej tradycji zarządzania kulturą względem tradycji kontynentalnych, wątpiąc w możliwość zaproponowania wspólnych przedsięwzięć. Do drugiej należeli Francuzi, Niemcy, Włosi oraz Grecy, popierający koncepcje federacyjne i wyznający zasadę mecenatu publicznego w kulturze, co miało skutkować podejmowaniem akcji kulturalnych na poziomie europejskim. Rozbieżności w koncepcjach dotyczyły samej metody planowania działań. Brytyjczycy obawiali się dominacji wzorca śródziemnomorskiego opartego na silnym mecenacie instytucji publicznych, podczas gdy oni sami nie posiadali osobnego urzędu ministerstwa kultury ani zdefiniowanej funkcji i kompetencji ministra. Od wieków politykę w zakresie kultury opierali na liberalnych zasadach wolnego rynku oraz organizacjach pośredniczących. Podobnie Irlandia. Wątpili też w możliwość wypracowania wspólnej i kompromisowej formuły takiej polityki. Uważali, że wysiłek ministrów kultury nie zmierza w kierunku prowadzenia transnarodowej współpracy, budowanej z różnych koncepcji, ale dominacji jednego z silniejszych i ustabilizowanych modeli, np. typu francuskiego lub włoskiego. Wydaje się, że „koalicja kontynentalna” miała większą siłę rażenia. Dowodem było zaproszenie do Aten wszystkich ministrów kultury wystosowane przez Melinę Mercouri na 22 listopada 1983 r. – praktycznie pół roku po przyjęciu deklaracji stuttgarckiej. Spotkanie to stało się okazją do powołania inicjatywy *Europejskiego Miasta Kultury*. Dodać należy, że pierwsze nieformalne spotkanie Rady Ministrów Kultury odbyło się w Neapolu w dniach 17–18 października 1982 r. i poświęcone zostało problematyce dziedzictwa oraz kinematografii. Drugie ważne spotkanie odbyło się rok później, właśnie w Atenach. Na spotkaniu w Luksemburgu, do którego doszło w czerwcu 1984 r., rozważano kwestie nauczania języków europejskich oraz historii. Ochrona książki i czytelnictwa (postulat Francuzów) oraz ochrona dziedzictwa kultury (postulat Włochów) były uważane za kluczowe dla dalszych strategii politycznych. Nic więc dziwnego, że zapisy odnoszące się do tych dwóch tematów znalazły ostatecznie swoje miejsce w ogłaszanych w latach 80. rezolucjach Rady.

„...aby nasz głos był słyszalny” – koncepcja programu *Europejskiego Miasta Kultury (EMK)*

Można przyjąć, że zaistniały dwie przesłanki stanowiące bodziec do spotkania w 1983 r. w Atenach i ustanowienia *Europejskiego Miasta Kultury*. Pierwszą z nich było w przekonaniu autorki przyjęcie przez wszystkie kraje Wspólnot Uroczystej deklaracji stuttgarckiej o Unii Europejskiej (19 czerwca 1983 r.). Proponowała ona m.in. zintensyfikowanie istniejących polityk, inicjowanie wspólnych akcji (*joint actions and joint posi-*

tions), szczególnie w zakresie stosunków międzynarodowych. Większą rolę przypisano Radzie Europejskiej, która miała pobudzać nowe aktywności, a także podkreślać jednoznaczne stanowisko Wspólnot w relacjach zewnętrznych. Tematyce kulturalnej Deklaracja poświęcała osobny paragraf – 3.3. o nazwie „Współpraca kulturalna” (*Cultural cooperation*). Zestaw zadań paragrafu został przygotowany w porozumieniu z rządami poszczególnych krajów. Wspólnoty miały położyć nacisk na edukację międzykulturową na poziomie szkół wyższych, wymianę studentów i nauczycieli akademickich. Uniwersytetowi Europejskiemu we Florencji wyznaczono rolę wiodącej uczelni. Wymiana młodzieży miała służyć nauce języków państw Wspólnot i idei wzajemnego poznawania. Do najistotniejszych zadań należała promocja świadomości europejskiej przez rozbudowany i zrjonalizowany system edukacyjny, służący przyszłej współpracy międzynarodowej między instytucjami i pojedynczymi osobami¹⁷.

Drugą przesłanką do powstania inicjatywy EMK była kwestia festiwalizacji wydarzeń kulturalnych nastawionych na kształtowanie procesów demokratyzacji oraz demokracji kulturalnej, obserwowanych w wielu krajach europejskich od połowy lat 60. Festiwale wymienione wcześniej, takie jak: *Europalia*, *Fête de la Musique* czy walijski *National Eisteddfod* i dostrzeżone przez Komisję jako posiadające pierwiastek świętowania dziedzictwa kulturowego Europy, stanowiły wzorzec na przyszłość. Bogactwo oferty programowej oraz recepcja międzynarodowa eventów nadawały im charakteru transgranicznego, promującego podobne wartości do tych, które definiowane były jako „europejskie”. Utrzymywały klimat niemal hedonistycznej ucztu kulturowej, połączonej z doskonałą transmisją medialną, możliwością prezentacji szerokiego spektrum sztuk wraz ze zróżnicowaną techniką wykonania. Wydaje się, że u progu lat 80. prezentacja kultury wchodziła w nową erę: masowych imprez o walorach marketingowych, kształtujących markę miejsca i produktu. Taki pogląd prezentuje m.in. Eliot Tretter¹⁸ i wydaje się on przekonujący. Przełom lat 70.

¹⁷ Zapisy deklaracji stuttgartarckiej odnoszące się do kultury potwierdzały postulaty zapisane wcześniej, w szeregu komunikatów i rezolucji. Ich największa moc miała związek z rozpoczętym w drugiej połowie lat 70. procesem budowania poczucia wspólnej tożsamości europejskiej, zmierzającym w kierunku tworzenia idei obywatelstwa. Kształtowanie świadomości bycia obywatelem Europy, posiadającym profesjonalną wiedzę o wspólnej historii i kulturze oraz władającym językami europejskimi, zyskiwało poważny walor w strategiach edukacyjnych, zwłaszcza na poziomie uniwersyteckim. Deklaracja zapowiadała również proces mediatyzacji informacji o kulturach i narodach europejskich jako nowego sposobu dotarcia do odbiorcy. Dlatego ważnym tematem kolejnych dyskusji związanych pośrednio z kulturą stanie się problematyka audiowizualna.

¹⁸ E. Tretter, *The 'Value' of Europe: The Political Economy of Culture in the European Community*, „Geopolitics”, No. 16/2011, s. 926–948, www.tandfonline.com/loi/fgco20 (dostęp 20.03.2015).

i 80. Tretter definiuje w kategoriach ukształtowania pierwszego konceptu „kultury” w kontekście integracji. Uważa, że szukano kompromisu między presją rynku, rosnącą w siłę komercjalizacją kultury a ideą kultury wysokiej z jej paletą tradycyjnych gatunków artystyczno-literackich oraz potrzebą ochrony dziedzictwa kulturowego. W związku z procesami globalizacyjnymi i postępującą amerykańską (widoczną na przykład w kinematografii) oraz trudnościami w ustanowieniu wspólnej polityki kulturalnej, starano się stworzyć wzór będący wynikiem perswazji i starcia sprzecznych racji. Model kultury będący połączeniem wysokich i niskich aspiracji, elitaryzmu i egalitaryzmu, najbardziej odpowiadał ówczesnym zainteresowaniom i satysfakcjonował decydentów.

Inaugurując posiedzenie Rady Ministrów w składzie ministrów kultury w Atenach, Melina Mercouri wyszła *de facto* naprzeciw oczekiwaniom wspólnotowym. W ateńskich ogrodach narodowych Zappeion Megaron w dniu 22 listopada 1983 r. miała powiedzieć przytaczane często w literaturze przedmiotu słowa: „[...] nasza rola ministrów kultury jest jasna. Naszą odpowiedzialnością jest mus. Kultura jest duszą społeczeństwa. Dlatego naszym najważniejszym zadaniem jest zwrócenie uwagi na podstawy i naturę wspólnoty. To nie znaczy, że musimy narzucać komukolwiek nasze pomysły. Przeciwnie, musimy rozpoznać różnorodność i zróżnicowanie pomiędzy Europejczykami”¹⁹. I dalej: „Czynnikiem wyróżniającym ideę tożsamości europejskiej jest poszanowanie dla zróżnicowania oraz budowanie dialogu między kulturami Europy. Czas, aby nasz głos był słyszalny tak mocno, jak technokratów. Kultura, sztuka i twórczość nie są mniej ważne niż rozwój technologii, rynek czy ekonomia”²⁰.

W powyższych wypowiedziach greckiej minister kultury, cytowanych przez jej brata Spyrosa Mercourisa²¹, trudno nie dostrzec stanowczości

¹⁹ “[...] our role as Ministers of Culture is clear. Our responsibility is a must. Culture is the soul of Society. Therefore, our foremost duty is to look at the foundations and nature of this Community. This does not mean that we should impose our ideas. On the contrary, we must recognize the diversities and the differences amongst the people of Europe”, H. Fisher, *Questions about the vision of Melina Mercouri*, <http://ecoc.poieinkaiprattein.org/Institution-of-European-Capital-of-Culture/the-vision-of-melina-mercouri/questions-about-the-vision-of-melina-mercouri/> (dostęp 10.03.2015).

²⁰ “[...] determining factor of a European identity lies precisely in respecting these diversities with the aim of creating a dialogue between the cultures of Europe. It is time for our voice to be heard as loud as that of the technocrats. Culture, art and creativity are not less important than technology, commerce and the economy”, *ibidem*.

²¹ W literaturze przedmiotu znajdziemy szereg parafraz tych ateńskich wypowiedzi Meliny Mercouri. Mają one często wersję zniekształconą. Trudno cytować oryginał, gdyż takowy albo nie istnieje, albo jest niedostępny. Dlatego zdecydowałam się na umieszczenie cytatu znajdującego się w dokumentacji greckiej fundacji *Poiein Kai Pratten*, która

i determinacji. Jeśli minister mówi o konieczności działania jako jedynym możliwym rozwiązaniu stagnacyjnej sytuacji oraz jako jedynej możliwości uchronienia europejskiej kultury przed technokracją, to oznacza kategoriyczny brak zgody na marginalizację poglądów ministrów i ich pasywność. Symbolizuje również potwierdzenie podjęcia bezprecedensowej decyzji o uruchomieniu międzyrządowego forum ministrów, które nie zaakceptuje wyłączenia kultury z formalnych działań Wspólnot. Jak wspomniano, ateńskie spotkanie ustanowiło program *Europejskie Miasto Kultury*²². Z racji nieco odmiennej tematyki niniejszego tekstu pozwolę sobie ominąć szczegółowe opisy tego programu, jego historię i dzisiejszy wymiar. Należy jedynie dodać, że obecnie EMK w zmodyfikowanej wersji *Europejskiej Stolicy Kultury* to jedna z najbardziej prestiżowych imprez międzynarodowych.

Rezolucje Rady Ministrów ds. kultury w latach 1985–1989

Począwszy od 1985 r., Rada Ministrów w składzie ministrów kultury zaczęła działać przez ogłaszanie rezolucji i konkluzji²³. Pierwszą z nich

posługuje się wypowiedziami brata Mercouri i zajmuje się archiwizacją działań Meliny Mercouri: <http://ecoc.poieinkaiprattein.org/Institution-of-European-Capital-of-Culture/the-vision-of-melina-mercouri/questions-about-the-vision-of-melina-mercouri/> (dostęp 27.03.2015).

²² Formalna rezolucja ustanawiająca to wydarzenie pochodzi z 13 czerwca 1985 r. Ministrowie przyjęli zasadę rotacyjnego wyboru jednego miasta na rok kalendarzowy, które zdecydowałoby się (za pośrednictwem swoich władz miejskich, regionalnych i krajowych) przygotować kulturalne obchody. Miasto to miało cechować bogata tradycja kultury, miało być „w swoim historycznym i współczesnym żywiole miastem kultury, zachowującym bogactwo zrodzone z poczucia różnorodności i wspólnotowości kulturowej”. Jako pierwsze EMK wyznaczono symbolicznie Ateny. Program dla Aten w 1985 r. stworzył brat Meliny Mercouri, Spyros Mercouris, główny menedżer i koordynator wydarzenia. Jedną z wystaw w Narodowej Galerii w Atenach podczas festiwalu w 1985 r. otwierał prezydent Francji François Mitterrand. Co najważniejsze i co najbardziej przekonało ministrów kultury zebranych w listopadzie 1983 r. w Atenach do wartości tego typu egalitarnych imprez kulturalnych, to społeczna siła ich oddziaływania, łatwość dostępu i partycypacji, przystępność dziedziny, wokół której gromadzą się słuchacze oraz kreowanie współpracy i budowanie idei wolontariatu, słowem: tworzenie wielkiego ruchu społecznego wokół kultury. Taki właśnie demokratyzacyjny sens kultury widziano w koncepcji tworzenia *Europejskiego Miasta Kultury*. W latach 80. ESK świętowały kolejno: Florencja (1986), Amsterdam (1987), Berlin Zachodni (1988), Paryż (1989), Glasgow (1990). Więcej na ten temat w publikacjach: B. Gierat-Bieroń, *Europejskie Miasto Kultury/Europejska Stolica Kultury*, Kraków 2009; D. Glondys, *Europejska Stolica Kultury. Miejsce kultury w polityce Unii Europejskiej*, Kraków 2010.

²³ Ministrowie postanowili zabiegać o sprawy kultury we Wspólnotach Europejskich przez format rezolucji i konkluzji Rady UE. Rada miała upoważnienia do współpracy z przedstawicielami rządów państw członkowskich, zwłaszcza względem obszaru nieleżą-

była właśnie ta o powołaniu *Europejskiego Miasta Kultury*²⁴. Miało to związek z przyspieszonymi procesami integracji europejskiej oraz koncepcją budowania otwartego i świadomego korzeni kulturowych społeczeństwa obywatelskiego, postulowanego zwłaszcza w raporcie Adonina. Stanowiła również rodzaj uznania dla demokratyzacji kultury. W 1985 r. pojawiły się jeszcze inne dwa dokumenty ministrów: 1) dotyczący bibliotek i baz danych²⁵ oraz 2) łatwiejszego dostępu młodzieży do muzeów i wydarzeń artystycznych²⁶. Pierwszy z nich postulował ideę tworzenia ponadnarodowej sieci bibliotek wraz z implementacją nowych systemów informatycznych. Rekomendował usprawnienie współpracy międzybibliotecznej w Europie, przygotowując specjalny program komputeryzacji zbiorów i danych. Rezolucja powoływała się na ustanowiony w 1984 r. program rozwoju specjalistycznej informacji w Europie²⁷, który miał wspomagać tworzenie nowoczesnych systemów informatycznych oraz komputeryzowanie katalogów. Drugi dokument, czyli Rezolucja z 20 grudnia 1985 r., cytująca w szczególności Raport Leo Tindemansa *People's Europe* z czerwca 1975 r. (proponujący szeroki front na rzecz tworzenia zintegrowanego i nowoczesnego społeczeństwa), wskazywała na konieczność ułatwiania dostępu obywateli do kultury.

W roku 1986 r. ministrowie przyjęli sześć rezolucji. Omówimy pięć najważniejszych. Dostrzegając inicjowany przez Radę Europy projekt Szlaków Kulturowych, 17 lutego 1986 r. wydali rezolucję²⁸ popierającą tworzenie ponadnarodowych traktów, podążających śladami najstarszych zabytków kultury europejskiej lub związków kulturowych (np. hanzeatyckich miast, tras pielgrzymkowych). Uznali, że tworzenie szlaków kulturowych sprzy-

cego w bezpośrednich kompetencjach WE. Rezolucje były ogłaszane i przyjmowane po to właśnie, aby zachęcić Komisję Europejską do inicjatyw na nowym polu oraz przedkładania odpowiednich propozycji PE.

²⁴ Resolution of the Ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council of 13 June 1983, concerning the annual event 'European City of Culture', OJ, C 153/2 (85/C 153/02),

²⁵ Resolution of the Council and the ministers with responsibility for cultural affairs, meeting within the Council of 27 September 1985 on collaboration between libraries in the field of data processing, OJ C 271/1, 23.10.1985 (85/C271/01).

²⁶ Resolution of the ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council of 20 December 1985, on special conditions of admission for young people to museums and cultural events, OJ C 348/2, 31.12.1985 (83/C 348/02).

²⁷ Community program for the development of the specialized information market in Europe, OJ L 314, 4.12.1984, s. 19.

²⁸ Resolution of the ministers responsible for cultural affairs, meeting within the Council of 17 February 1986 on the establishment of transnational cultural itineraries, OJ C 44/2, 26.2.1986 (86/C44/02).

ja rozwojowi ruchu turystycznego, dynamice ekonomicznej oraz kreuje nowe miejsca pracy, ale nade wszystko stwarza możliwość uczenia się historii kontynentu. Trzy kolejne rezolucje są datowane na ten sam 13 listopada 1986. Pierwsza z nich²⁹ odnosi się do sponsoringu jako odpowiedzi na ważny temat poszukiwania pozabudżetowych funduszy na kulturę. Ministrowie zachęcali do poparcia idei publiczno-prywatnego partnerstwa oraz łączenia kultury z sektorem komercyjnym jako instrumentami pozyskiwania środków na ochronę dziedzictwa architektonicznego i pojedynczych zabytków. Rekomendowali krajom członkowskim rozwijanie mechanizmu publiczno-prywatnego partnerstwa w dziedzinie kultury. Czytamy: „Ministrowie wierzą, że sponsoring biznesu może się rozwijać bez utrudnień dla wolności artystycznej. Wierzą również, że powinien stanowić dodatkowe źródło finansowania aktywności kulturalnej, a nie stać się substytutem na dotychczas już istniejące”³⁰. Kolejna rezolucja z 1986 r.³¹, dotycząca ochrony europejskiego dziedzictwa architektonicznego, wskazywała na kwestie metodologiczne w przedmiocie konserwacji zabytków (ujednolicenie terminologii), międzynarodowy transfer w zakresie nowoczesnych technologii konserwacji i odnowy oraz ekonomiczny wymiar dziedzictwa, który może w przyszłości generować zachęty dla biznesu. Rezolucja o konserwacji dzieł sztuki i artefaktów³² zawierała pięć konkretnych postulatów: koordynację publicznych i prywatnych działań konserwatorskich, tworzenie dokumentacji odnoszącej się do zabytków o znaczeniu kulturowym i historycznym, organizowanie warsztatów i treningów konserwatorskich sponsorowanych przez budżety publiczne i prywatne; wymianę informacji i naukowych opracowań oraz stworzenie przewodnika po konserwacji zabytków, zawierającego dane techniczne i dostępne ekspertyzy.

Od początku lat 80. omawiano na forum europejskim problematykę kina i telewizji, tworząc zręby polityki audiowizualnej³³, dlatego rezolu-

²⁹ Resolution of the ministers with responsibility for Cultural Affairs, meeting with the Council of 13 November 1986 on business sponsorship of cultural activities, OJ C 320/2, 13.12.1986 (86/C320/02).

³⁰ „Ministers believe that business sponsorship can be developed in ways which do not inhibit artistic freedom; and that it should provide supplementary funding for cultural activities, not a substitute for existing resources”, *ibidem*.

³¹ Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs, meeting within the Council of 13 November 1986 on the protection of Europe’s architectural heritage OJ C 320/1, 13.12.1986 (86/C 320/01).

³² Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs meeting within the Council of 13 November 1986 on the conservation of works and artefacts, OJ C 320/3, 13.12.1986 (86/C 320/03).

³³ Zagadnienia polityki audiowizualnej znalazły się w tzw. białej księdze (1985) odnoszącej się do regulacji rynku wewnętrznego: Commission of the European Community

cja, również z 13 listopada 1986 r., odnosząca się do ustanowienia Roku Europejskiego Kina i Telewizji (1988) była oczekiwana. Już raport Tin-demansa postulował wyznaczenie roku 1988 właśnie na to święto. Rada Ministrów zgodziła się na oficjalny komunikat w tej sprawie, a Komisja miała zagwarantować odpowiednie środki w budżecie. Celem projektu była intensyfikacja współpracy między krajowymi telewizjami oraz producentami, wspieranie mobilności pracowników stacji, a także zachowanie równowagi między małymi i wielkimi przedsiębiorstwami. Całoroczna impreza miała przebiegać równolegle w krajach członkowskich oraz na poziomie europejskim.

Kluczowe znaczenie dla przyszłej polityki kulturalnej UE miała rezolucja z 9 listopada 1987 r.³⁴ dotycząca tłumaczeń i książek. Generalnie miała ona na celu nakłonienie Komisji do zainicjowania projektu pilotażowego dotyczącego wsparcia dla tłumaczeń literackich i ustanowienia corocznej nagrody literackiej. Ministrowie przyjęli założenie, że szczególnym wsparciem finansowym Wspólnot powinny zostać obdarzone tłumaczenia na mniej znane języki europejskie oraz najlepsze tytuły literackiej klasyki i współczesnych gatunków. Należało wzmocnić dystrybucję książek w międzynarodowym obiegu, jak również zadbać o wysoką jakość tłumaczeń, inicjując i wspierając regularne warsztaty translatorskie. W ścisłym związku z powyższym dokumentem pozostaje rezolucja z 18 maja 1989 r.³⁵ – jedna z najważniejszych, jeśli chodzi o postulaty ministrów kultury w zakresie książki i tłumaczeń. Dokument wprowadzał zasadę monitoringu publikacji na poziomie europejskim przez ogłaszanie od 1989 r. regularnych badań statystycznych. Proponowano europejską nagrodę literacką oraz nagrodę za najlepsze tłumaczenie literackie – obie przyznawane przez międzynarodowe jury. Wynik konkursu miał być

Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council, COM (85) 310 Final (June 1985). Warto dodać, że 3 października 1989 r. Rada i Parlament Europejski przyjęły przełomową dyrektywę *Telewizja bez granic*, której celem była koordynacja przepisów prawnych ułatwiająca ponadgraniczne nadawanie programów telewizyjnych oraz znosząca bariery w swobodnym świadczeniu usług (dyrektywa Rady i Parlamentu Europejskiego z dnia 3 października 1989 r. w sprawie koordynacji niektórych przepisów ustawowych, wykonawczych i administracyjnych Państw Członkowskich, dotyczących wykonywania telewizyjnej działalności transmisyjnej, Dz. Urz. WE, L 298/23, 17.10.1989).

³⁴ Resolution of the Council and of the Ministers responsible for cultural Affairs, meeting within the Council of 9 November 1987 on the promotion of translation of important works of European culture, OJ, C 309/3, 19.11.1987 (87/C 309/03).

³⁵ Resolution of the Council and the Ministers responsible for Cultural Affairs meeting within the Council of 18 May 1989 concerning the promotion of books and reading, OJ C 183/1, 20.07.1989 (89/C 183/01).

ogłaszany podczas obchodów *Europejskiego Miasta Kultury*. Jako zadania uzupełniające proponowano wspomaganie istniejących kolegów tłumaczy i kursów translatorskich³⁶ przez fundowanie stypendiów. Ważnym zagadnieniem była konserwacja i ochrona książek, a przede wszystkim sposób ich przechowywania w bibliotekach i archiwach. Ministrowie, doceniając i rozpoznając rolę europejskich telewizji publicznych, zauważali możliwość większego zaangażowania mediów w popularyzację czytelnictwa. Można śmiało powiedzieć, że rezolucja z 1989 r. przyczyniła się do stworzenia pierwszej europejskiej nagrody literackiej. Jako nagroda w dziedzinie literatury i tłumaczeń została oficjalnie ogłoszona przez Radę Europejską w 1990 r. Była to pierwsza tak duża nagroda w dziedzinie kultury na forum europejskim. Ustalono jej regulamin. Laureatów wybierało międzynarodowe jury. Dzieło literackie miało się cechować szczególnym wkładem w literaturę europejską (miało być tłumaczone przynajmniej na trzy języki), natomiast tłumaczenie powinno było mieć znamiona wybitnego oraz przedstawiać wysoką wartość dla współczesnej literatury europejskiej. Laureaci otrzymywali każdy po 20 tys. ecu. Pierwsza nagroda została przekazana dla Jean Eschenor z Francji za książkę *Rac*. Wynik konkursu został ogłoszony podczas obchodów *EMK* w Glasgow. Również w Glasgow Michael Hamburger z Wielkiej Brytanii otrzymał europejską nagrodę literacką za tłumaczenie poezji Paula Celana. W większości przypadków nagrodę wręczał szef Dyrekcji Generalnej X, odpowiedzialnej za kulturę³⁷. W czerwcu 1994 r. ministrowie ujednolיצili nagrodę, wprowadzając ogólną nazwę Nagroda Aristeion, zarówno dla literatury, jak i dla tłumaczenia.

Zakończenie

Intensyfikacja działań Rady Ministrów w składzie ministrów kultury miała istotne znaczenie dla tworzenia podstaw polityki kulturalnej Unii Europejskiej. Fakt, że ministrowie nie pozostali bierni w swoich działaniach i włączali się w proces decyzyjny, w latach 80. doprowadziło do umieszczenia kultury w ramach prawnych UE w następnej dekadzie.

³⁶ Właściwie już od połowy lat 70. powstawały w Europie ważne centra tłumaczeń i kolegia tłumaczy, które były stopniowo zasilane z funduszy europejskich. Teraz chodziło o utrzymanie ich statusu finansowego i dalszą budowę prestiżu tych ośrodków. Do najsłynniejszych należały: centrum tłumaczeń w niemieckim Straelen, Collège International des Traducteurs Littéraires w Arles, centrum tłumaczeń w Atenach, hiszpańskiej Tarazonie i angielskim Norwich. Dość znane było również szwedzkie Visby.

³⁷ Np. w listopadzie 1994 r. nagrodę tę wręczał ówczesny dyrektor DG X, profesor João de Deus Pinheiro, członek KE, odpowiedzialny za kulturę.

Obszarami interwencjonizmu, które naturalnie i stopniowo wyłoniły się z inicjatyw ministerialnych, były na pewno: ochrona dziedzictwa europejskiego, festiwale oraz ochrona książki i czytelnictwa. Te pola inicjatyw zostały w traktacie z Maastricht sprowadzone do skrótowej, jednakowoż ustanowionej jako paradygmat zasady, że ochronie w Unii Europejskiej będzie podlegać „różnorodność narodowa i regionalna”, przy jednoczesnym zachowaniu troski o „wspólne dziedzictwo kulturowe”. Trosce poddana zostanie także popularyzacja wiedzy o historii społeczno-politycznej i kulturowej Europy, nauka języków obcych oraz wymiana kulturalna. Różnorodność kultur wynikająca z wielości tradycji, historii, języków, obyczajów, religii miała nie pozostawać w sprzeczności z poczuciem wspólnotowości, widocznej w podobnych obszarach, np. tradycji, religii i obyczajów. Paragraf 128 rozdziału XI traktatu wskazywał raczej na horyzontalne niż sektorowe podejście do kategoryzowania kultury, stwarzając tym szerokie pole do działań, pojemną i jednocześnie neutralną definicję kultury.

Można powiedzieć, że grunt pod traktat z Maastricht został solidnie przygotowany i opracowany. Kultura w 1993 r. miała zyskać właściwe jej miejsce w najważniejszym od lat 50. XX w. dokumencie. Być może nie do przecenienia pozostaje fakt, że w gronie ministrów kultury lat 80. znaleźli się nie tyle urzędnicy i technokraci, ile artyści, organizatorzy życia artystycznego i praktycy. Całkiem możliwe, że ich osobiste zaangażowanie w politykę, wrażliwość na sztukę, wykształcenie, doświadczenie oraz wiedza odegrały zasadniczą rolę w procesie tworzenia swoistego dialogu między biurokracją wspólnotową a żywą tkanką kultury, która w tym czasie wyraźnie oczekiwała od tej drugiej gestu „mecenasa”. I taki gest został symbolicznie ustanowiony. Dowodzi to faktu, że podstawy unijnej polityki kulturalnej zostały trwale oparte na kontynentalnym *vide* śródziemnomorskim modelu rozwiązań systemowych i patronatu publicznego, i taki model trwał w zasadzie aż do narodzin idei *Kreatywnej Europy*, czyli do 2014 r.

Bibliografia

- Bossuat Gérard, *L'expérience Européenne. 50 ans de construction de l'Europe: 1957–2007*, Nomos, Paris 2010.
- Calligaro Oriane, *Negotiating Europe. EU Promotion of Europeanness since the 1950s*, Palgrave Macmillan, London 2013.
- Charbonneau Nicolas, Guimier Laurent, *Docteur Jack et Minister Lang*, Le Cherche Midi, Paris 2004.

- Commission of the European Community Completing the Internal Market: White Paper from the Commission to the European Council, COM (85) 310 Final (June 1985).
- Community program for the development of the specialized information market in Europe, OJ L 314, 4.12.1984, s. 19.
- Cultural Policy in France*, report by the panel of European experts by R. Wangermée, Council of Europe, Strasbourg 1991.
- Dyrektywa Telewizja bez granic, Dz. Urz. WE, L 298/23, 17.10.1989.
- Fisher H., *Questions about the vision of Melina Mercouri*, <http://ecoc.poiein-kaiprattein.org/Institution-of-European-Capital-of-Culture/the-vision-of-melina-mercouri/questions-about-the-vision-of-melina-mercouri/> (dostęp 10.03.2015).
- Gierat-Bieroń Bożena, *André Malraux – gaullizm w kulturze*, „Forum Europejskie”, nr 5/2003, s. 127–136.
- Gierat-Bieroń Bożena, *Europejskie Miasto Kultury/Europejska Stolica Kultury*, Instytut Dziedzictwa/Narodowe Centrum Kultury, Kraków 2009.
- Glondys Danuta, *Europejska Stolica Kultury. Miejsce kultury w polityce Unii Europejskiej*, Attyka, Kraków 2010.
- Fumaroli Marc, *Państwo kulturalne. Religia nowoczesności*, Universitas, Kraków 2008.
- Littloz-Monnet Anabelle, *European Cultural Policy: A French Creation?*, “French Politics”, Vol. 1, No. 2, s. 255–278.
- Littloz-Monnet Annabelle, *The European Union and Culture: between Economic Regulation and Cultural Policy*, Manchester University Press, Manchester 2007.
- Mercouri Melina, *I was born Greek*, Hodders & Stoughton, London 1971.
- Psychogiopoulou Evangelia, *Cultural Governnace and the European Union. Protecting and Promoting Cultural Diversity in Europe*, Palgrave Macmillian, London, 2015.
- Psychogiopoulou Evangelia, *Integration of Cultural Consideration in European Union Law and Politics*, Martinus Nijhoff Publishers, Boston 2008.
- Resolution of the Ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council of 13 June 1983, concerning the annual event ‘European City of Culture’, OJ, C 153/2 (85/C 153/02).
- Resolution of the Council and the ministers with responsibility for cultural affairs, meeting within the Council of 27 September 1985 on collaboration between libraries in the field of data processing, OJ C 271/1, 23.10.1985 (85/C271/01).
- Resolution of the ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council of 20 December 1985, on special conditions of admis-

- sion for young people to museums and cultural events, OJ C 348/2, 31.12.1985 (83/C 348/02).
- Resolution of the ministers responsible for cultural affairs, meeting within the Council of 17 February 1986 on the establishment of transnational cultural itineraries, OJ C 44/2, 26.2.1986 (86/C44/02).
- Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs, meeting with the Council of 13 November 1986 on business sponsorship of cultural activities, OJ C 320/2, 13.12.1986 (86/C320/02).
- Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs, meeting within the Council of 13 November 1986 on the protection of Europe's architectural heritage OJ C 320/1, 13.12.1986 (86/C 320/01).
- Resolution of the Ministers with responsibility for Cultural Affairs meeting within the Council of 13 November 1986 on the conservation of works and artefacts, OJ C 320/3, 13.12.1986 (86/C 320/03).
- Resolution of the Council and of the Ministers responsible for Cultural Affairs, meeting within the Council of 13 November 1986 on the European cinema and television year (1988), OJ C 320/4, 13.12.1986 (86/C 320/04).
- Resolution of the Council and of the Ministers responsible for cultural Affairs, meeting within the Council of 9 November 1987 on the promotion of translation of important works of European culture, OJ, C 309/3, 19.11.1987 (87/C 309/03).
- Resolution of the Council and of the Ministers responsible for cultural affairs meeting within the Council of 27 May 1988 on the future organization of the work, OJ, 197/1, 27.07.1988.
- Resolution on the conservation of the Community's architectural and archaeological heritages, OJ C 309, 5.12.1988, s. 423–427.
- Resolution of the Council and the Ministers responsible for Cultural Affairs meeting within the Council of 18 May 1989 concerning the promotion of books and reading, OJ C 183/1, 20.07.1989 (89/C 183/01).
- Rothstein, Mervyn, *Jack Lang, Creatively Engage, Plots France's Cultural Future*, „The New York Times”, 26.07.1988, <http://www.nytimes.com/1988/07/26/arts/jack-lang-creatively-engage-plots-france-s-cultural-future.html?pagewanted=1> (dostęp 5.03.2015).
- Sturis, Dionis, *Niepokorna Melina Mercouri – ostatnia grecka bogini*, „Wysokie obcasy”, http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,96856,13974765,Niepokorna_Melina_Mercouri___ostatnia_grecka_bogini.html?as=2 (dostęp 12.03.2015).
- Theiler, Tobias, *Political Symbolism and European Integration*, Manchester University Press, Manchester 2005.

E. Tretter, *The 'Value' of Europe: The Political Economy of Culture in the European Community*, "Geopolitics", No. 16/2011, s. 926–948, www.tandfonline.com/loi/fgeo20 (dostęp 20.03.2015).

Słowa kluczowe: ministrowie kultury w Unii Europejskiej, polityka kulturalna Wspólnot Europejskich

Key words: Ministries of Culture in the European Union, Cultural Policy of the European Community

Abstract

Activities of the Council of Ministers of the European Communities in the Field of Culture in the 80s

The European integration processes have had over the years many shapes, faces and, masks. European politicians noticed, as late as at the turn of 70s and 80s of 20th century that culture can significantly influence the social life, economy, as well as international relations. At that time, however, they did not formulate any proposals of specific activity which could have lifted culture to supranational position, and the culture remained in the realm of national policies. In the early 80s, Ministers of Culture of the European countries, dissatisfied with cultural policy of the European Community, or rather lack of it, informally established intergovernmental Council of the Ministers. The council was announcing resolutions and recommendations for the European Commission, European Parliament, and European Council.

The objective of this paper is analysis of the pioneering role of Ministers of Culture in integration processes at culture level. The research reveals that the intellectual and political work and influence of Ministers played a pivotal role in formulating the first paradigm of the Community's cultural policy. They were also instrumental in creating first programmes directed to culture and cultural operators in Europe.